

language devices to express emotions, characters, mood; emotions and time periods can function like some space objects.

Keywords: temporal meaning, time, emotions, language units, chimeric prose (magic realism).

УДК 811.161.2:070

Діана Бойко

ЕКСПРЕСИВНІ СИНТАКСЕМИ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

У статті охарактеризовано синтаксичні одиниці мови ЗМІ, які є найтиповішими для створення експресивності та їх стилістичні функції, що притаманні їм у досягненні виразності. Окрім того, на прикладах доведено існування мовленнєвої експресивності в межах стилістичного значення, стилістичної маркованості.

Ключові слова: експресивний синтаксис, виразність, парцеляція, повтор, еліпсис.

Особливої уваги в системі мовних засобів заслуговує оцінка експресивність фактів мови. Експресивність – комплексне явище, що виявляє себе на всіх мовних рівнях; на синтаксичному – це відхилення від правильного (традиційного) членування речення. Термін «експресивний синтаксис» позначає вчення про побудову виразної мови, предметом вивчення якого є лінгвістичні основи експресивної мови [8, с. 7]. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особи, а точніше, до опису мови як засобу дії на мовну особу, на її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Як наслідок, основною функцією експресивності є посилення дії на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери особи реципієнта.

Над проблемами експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українському мовознавстві працюють такі лінгвісти: А. М. Галас, І. О. Дегтярьова, Н. В. Гуйванюк, І. Я. Завальнюк, А. П. Загнітко, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Івкова, Н. А. Конопленко, Н. М. Чернушенко та ін.

До арсеналу експресивного синтаксису традиційно зараховують такі фігури і тропи мови, які виражають суб'єктивне ставлення мовця, посилюють прагматику комунікативного повідомлення. І. Р. Гальперін розрізняє засоби синтаксичної виразності (інверсія, паралельні конструкції, хіазм, повтор, перелічування, антитеза, ретардація) та прийоми організації синтаксичних структур (еліпсис, літота, риторичне питання, замовчування тощо). А. Н. Мороховський класифікацію засобів експресивного синтаксису засновує на редукції (еліпсис, замовчування, номінативні речення, асиндетон), на експансії (повтор, перелічення, тавтологія, вставні конструкції тощо) вихідної моделі або на зміні порядку слів (інверсія, дистантне розміщення синтаксичних одиниць, відокремлення).

Виокремлюючи афективний аспект у семантиці синтаксичної конструкції, дослідники оперують низкою співвідносних понять: афективне, експресивне, емоційне, оцінне, образне, стилістично забарвлене та ін. [4, с. 520], стрижневим із яких постає, на думку Н. В. Гуйванюк, поняття експресії, а інтенсивність, емотивність, оцінність та образність слугують її субкатегоріями [2, с. 270].

Метою статті є аналіз синтаксичних одиниць та прийомів їх використання у створенні експресивності на шпальтах мови газетних видань, реалізація якого робить зміст повідомлення дієвим та яскравим. Досягнення цієї мети передбачає

розв'язання таких завдань: визначити найпродуктивніші синтаксичні засоби, що створюють експресивність в інформаційних повідомленнях та виділити їх стилістичні функції.

Предметом нашого дослідження є мова газетних видань («Україна молода», «Молодь України»), що яскраво відображає функціонування певних синтаксичних одиниць як засобу створення експресивності.

Реєстр фігур експресивного синтаксису є відкритою системою, що постійно зазнає змін, стає місткішим, а в межах публіцистичного мовлення найактивніше представлений парцеляцією, еліпсисом, контамінацією, повторами, вставними та вставленими компонентами, звертаннями, інверсією, сегментацією та ін. Їх перебування у межах однієї парадигми зумовлене кількома чинниками: вони є засобом розриву, видозміни чи послаблення внутрішньореченневих синтаксичних зв'язків; беззаперечною постає закріплена за ними функція смислової актуалізації окремих компонентів загального змісту; кожна з фігур експресивізує публіцистичне мовлення з різним ступенем вияву експресивності. В межах нашої статті ми розглядатимемо лише деякі з них.

Так, у сучасній газетній мові виявляємо такі специфічні синтаксичні експресеми, як парцельовані конструкції. Парцеляція полягає «у виділенні певного відрізка цілісного висловлення в окрему, відносно самостійну його частину, яка не пориває синтаксичного й структурного зв'язку з базовою частиною висловлення» [1, с. 58]. Парцельовані синтаксичні одиниці наділені комплексом класифікаційно-диференційних ознак: вони є наслідком сегментації цілісної комунікативної одиниці, парцелят виступає відривом сегмента від базового повідомлення; маючи за норму постпозицію, парцельовані синтагми відзначаються структурно-граматичною різноманітністю – від слова до речення. Вживання таких конструкцій, які є наслідком запозичення з усної мови [5, с. 22], очевидно, викликане бажанням автора уникнути переобтяженості структури речення, прагненням зробити його коротшим, уривчастим, що відповідає загальній тенденції до стислості й динамічності сучасного газетно-інформаційного стилю, а також метою наближення писемної мови до живої розмовної.

Роль парцельованих конструкцій можуть виконувати відокремлені члени речення, звичайні члени речення, однорідні члени речення, частини складного речення. У газетній мові показником розчленування слугує крапка або інший знак кінця речення, який приводить до особливого інтонування речення, коли виникає неочікувана пауза, що створює різні ефекти: підкреслення деталі, посилення контрасту, подовження тривалості дії, наприклад: «*А там хліб пахне [...] пахне звідусіль*» (Україна молода, 11.08.12); «*Вона добра. І одночасно зла*» (Молодь України, 26.11.14); «*На превеликий жаль, ні того, ні іншого у Кам'янці немає. Поки що*» (Молодь України, 04.10.11).

Як засвідчують приклади, парцеляції зазнають різні компоненти висловлювання, але здебільшого це поширювачі, які є ремою повідомлення, а з погляду його змісту, вони містять деталізацію, конкретизацію чи роз'яснення – доповнення.

Розділяють парцельовані конструкції на підвиди на підставі ознаки їх місцезнаходження щодо основної частини речення: парцеляти у препозиції (стоять перед основним реченням), наприклад: «*Під підозрою [...] спецслужба*» (Україна молода, 11.05.12) та парцеляти у постпозиції (стоять після основної частини), наприклад: «*Більшість висловлювали думку про те, що створити нові підприємства і*

робочі місця можуть лише інвестиційні проекти. Як внутрішні, так і зарубіжні» (Україна молода, 28. 04. 11).

Поширеним журналістським прийомом є парцеляція підрядної частини складнопідрядного речення разом із сполучником, який дозволяє домислити головну частину і встановити зміст підрядної. Найчастіше парцелюються з'ясувальні підрядні частини, мети, умови, часу, що пояснюється, очевидно, семантичною прозорістю їх сполучників. Часто цим засобом послуговуються журналісти для оформлення заголовків, наприклад: *«Якщо святковий з вихідним збігається»* (Україна молода, 08. 10. 13); *«Щоб перемога стала очевидною»* (12. 05. 14); *«Коли балансують між совістю і гаманцем»* (Молодь України, 22. 09. 11).

Наступним засобом експресивізації газетного мовлення на синтаксичному рівні є конструкції з називним уявленням. Для конструкцій називного уявлення характерний особливий підтекст, наділений великою експресивною силою і опертий на психологічні процеси з його «окремішнім формально-граматичним оформленням і співвідносні з ним номінативні блоки субстантивного характеру, що зазнають подальшого розгортання в межах того ж реченнєвого утворення» [9, с. 111]. Вони є сегментованими і складаються з двох частин: базової (іменник у формі називного відмінка – це називний уявлення) та парцельованої (сегментована частина речення або речення в цілому). Базова частина називає міста, країни, міжнародні, політичні організації, чи певну суспільно-виробничу сферу життєдіяльності, парцельована ж деталізує, конкретизує проблему, тему, названі першою частиною. Завдяки такому розчленуванню, яке до того ж оформляється специфічною інтонацією (на письмі здебільшого двокрапка), обидва компоненти висловлення зазнають логічного виділення і увиразнення, наприклад: *«Небесна сотня: борці за волю України»* (Україна молода, 22. 12. 14); *«Інтернет: нові можливості»* (Молодь України, 02. 14. 12). У комунікативному плані перша частина називає предмет повідомлення (його тема), а друга містить найвагомішу інформацію про нього (рема). У реченні цей зміст подається у максимально сконденсованому вигляді завдяки синтаксичним засобам – використанню називного уявлення та парцеляції комунікативно вагомої частини висловлення.

У пунктуаційному оформленні аналізованих конструкцій важливу роль відіграє розділовий знак. Щодо пунктуації у конструкціях називного уявлення, то найчастіше зустрічаються: двокрапка, три крапки, знак оклику, знак питання. Ці знаки ставляться перед структурою уточнюючого чи з'ясувального речення. Тому тире у таких конструкціях не просто пунктуаційна помилка, а й перешкода для адекватного сприйняття тексту, для його актуалізації. Наприклад: *«Корабелі – потопляють чи впливають?»* (Молодь України, 21. 09. 12) – *«Корабелі: потопляють чи впливають?»*; *«Звіт уряду – і не добре, і не зле»* (Молодь України, 11. 04. 14) – *«Звіт уряду: і не добре, і не зле»*; *«Хатня тварина – демон чи охоронець»* (Україна молода, 04. 11. 12) – *«Хатня тварина: демон чи охоронець»*.

Доволі активно використовується в мові ЗМІ еліпсис, який полягає в опущенні логічно необхідних членів речення. Завдяки тому, що пропущений член (чи кілька членів) легко відновлюється завдяки ситуації мовлення (бо неповнота еліптичного речення ситуативна, відносна), еліптичні структури – найпоширеніший засіб компресії як усного, так і письмового мас-медійного тексту. Семантично такі конструкції не вимагають встановлення неназваного компонента. Відомо, що заміна неповних речень граматично повними призводить до надлишкової інформації,

уповільнення темпу мовлення. Еліптичне речення не має повного відповідника, у чому й полягає його особлива синтаксична природа та своєрідність.

На думку П. С. Дудика, неповні речення «сприймаються на фоні паралельних їм, тобто аналогічних за характером висловлення речень повного граматичного складу, як двоскладних, так і односкладних» [3, с. 131]. Відсутність чи й безпосереднє вилучення з цих конструкцій дієслова-присудка дозволяє виділити найважливіше, на чому повинна акцентуватись увага в публікації. Здебільшого в еліптичних конструкціях наявні лише залежні компоненти висловлювання, оскільки вони є комунікативно значними, наприклад: *«Верховній Раді! – зміни»* (Україна молода, 10. 12. 14); *«У відпустку – за враженнями»* (Молодь України, 04. 11. 12). В першу чергу такі висловлення привертають увагу читача і певною мірою емоційно настроюють його на сприйняття статті: наприклад, речення у замітках і їх реконструйований вигляд: *«Людині – біль, красі – здоров'я»* (Молодь України, 11. 06. 12) – *«Людині завдали болю, красі подарували здоров'я»*; *«В Одесі – музей цікавої науки»* (Україна молода, 18. 06. 14) – *«В Одесі відкриття музею цікавої науки»*. Інваріант має нечітке актуальне членування через наявність двох іменників у непрямих відмінках (*музею цікавої науки*); у першому випадку – перевантаження конструкції дієсловами, крім того, займають значно більше місця ніж еліптична конструкція. Еліптичний варіант сприяє актуалізації комунікативно вагомих слів і відповідає вимогам економії мовних засобів.

Ще одним засобом створення експресії в мові газетно-інформаційних публікацій є повтор, який, будучи епіцентром тексту, є засобом підкреслення емоційного та смислового моменту, засобом зростання насиченості висловлення. Повтор, який супроводжується структуроорганізуючою (зв'язок) та стилістичною (емоційно-експресивне вживання) функціями [6, с. 56], є засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення, посилює психологічну напруженість, оскільки «чим більше експресивних елементів бере участь у створенні загальної експресії висловлення, тим сильнішим є його прагматичний ефект, збільшений у результаті нашарування експресії» [7, с. 145], наприклад: *«Треба самотужки шукати в собі сили. Треба доводити всім, що ти чогось вартий»* (Молодь України, 23. 09. 11); *«Я хочу бути людиною! Але бути людиною це найважча професія»* (Україна молода, 17. 10. 14).

Повтор створює посилене емоційне напруження позначеного місця тексту, що активізує мислення читача, викликає в нього додаткові образні та емоційні враження, чіткіше та яскравіше доносить авторську інтерпретацію описуваного. Отже, багаторазове використання однакових лексем посилює в мовленні тривалість дії, виражає інтенсивність виявлення того, чим вносить у речення експресивне забарвлення.

Окремо слід сказати про вставні одиниці у мові сучасних українських видань початку ХХІ ст., які функціонують для вираження суб'єктивно-модальних значень, тобто відтворення ставлення мовця до змісту висловленого. Зазвичай, вони вносять у речення певне стилістичне забарвлення, бо увиразнюють і оцінюють сам зміст. Раптово перериваючи цілісну синтаксичну одиницю та порушуючи звичайний синтаксичний лад, вони значно ускладнюють речення, створюють зіткнення різнорідних не тільки структурних, а й семантичних елементів. Унаслідок цього виникають складні стосунки, що дають стилістично ефектні наслідки [10, с. 379].

Активізація вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні є інноваційним явищем на рівні простого речення. Маючи різне екстралінгвістичне

підґрунтя, вони виконують неоднорідні завдання, реалізують різні комунікативні настанови тощо.

Нерідко автори газетних публікацій удаються до створення особливого експресивного ефекту. Мова йде про ті випадки, коли журналіст упевнений в тому, що інформація є достовірною, але все ж уводить до контексту слова на зразок *певно, мабуть, може й под.*, наприклад: *«Мабуть, цілющими пігулками для саодинок людей поважного віку є те, аби їх вислухали, пожаліли, розрадили»* (Молодь України, 22. 08. 11); *«Певно, правдою є те, що лише любляча жінка здатна на все»* (Молодь України, 11. 03. 14). Такий прийом зменшує емоційне напруження та категоричність висловлення, а читачеві дає змогу замислитися, по-своєму оцінити ситуацію.

Уживані в українських газетних текстах початку ХХІ ст. вставлені одиниці, на відміну від вставних, виконують специфічну функцію, яка полягає в наданні базовому реченню додаткової інформації, в поясненні або уточненні його значення. Найчастіше це коментар або ж роздум автора щодо явища, події, про які йшлося в базовій частині речення, наприклад: *«Безпосередня охорона об'єкта «в стаціонарі» (у резиденції, на робочому місці, на відпочинку) включає три кільця надійності – особисті охоронці, охорона внутрішнього периметра й захисні служби зовнішнього периметра»* (Молодь України, 30. 04. 11); *«На це немає ради [...] Лабіринт (слава Богу, що без Мінотавра та інших почвар), входи та виходи до якого закладено твердими цеглинами»* (Україна молода, 19. 10. 14).

Останнім часом у ролі вставлених компонентів щораз активніше вживають складні утворення – складнопідрядні багатоконпонентні речення, складні безсполучникові речення, які не лише доповнюють контекст, а й експресивізують його, оцінюючи події, обставини, певні деталі описуваного тощо. Наприклад: *«Поєднання червоного й білого кольорів означає побажання щастя й удачі, а поєднання зеленого й жовтого символізує єдність минулого та майбутнього, а ще – що основним положенням центральної квітки в мистецтві Ікенобо є вертикальне (хай навіть інші рослини в композиції стеляться чи вигинаються), тому що це символізує прагнення людини до чогось хорошого»* (Україна молода, 22. 03. 11).

Отже, експресивність речення характеризується функціональною креативністю і є результатом взаємодії трьох параметрів: синтаксису, семантики й прагматики. Експресивне інтерпретується і як вираження відношення мовця до висловлення, що зближує експресивність із модальністю, і як вираження емоцій, і як ознаку стилю. Нерідко в експресивному поєднуються емоційність, образність та функціонально-стилістичне забарвлення.

Вивчення експресивних засобів синтаксису в сучасній газетній мові може бути предметом подальших наукових студій.

Список використаних джерел

1. Гнатюк А. Д. Засоби створення та інтенсифікації мовної експресії в газетно-журнальних жанрах / А. Д. Гнатюк // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 62-68.
2. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис : досягнення і проблеми / Н. В. Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису : міжнародна наукова конференція, 19-21 жовтня 2006 р. : [матеріали конференції]. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 267-275.
3. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення : еквіваленти речення) / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 288 с.

4. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. Єльченко В. І. Експресія іменників в ЗМІ/КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики / В. І. Єльченко. – К. : Інститут журналістики, 2003. – 64 с.
6. Коць Т. А. Функціонування синонімів у газетно-інформаційному стилі (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.) / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 88-95.
7. Макаренко Є. А. Соціальна експресія української публіцистики / Є. А. Макаренко // Журналістика. – К. : Либідь, 1991. – Вип. 23. – С. 132-140.
8. Музикант В. Л. Маркетингові основи управління комунікаціями / В. Л. Музикант. – М. : Ексмо, 2008. – 832 с.
9. Пац Л. І. Способи текстової організації : парцеляція, приєднування, сегментація / Л. І. Пац // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. І. – С. 105-112.
10. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / [заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 587 с.

Summary

Boyko Diana. Expressive syntaxemes in the language of modern Ukrainian press.

The article describes the syntactic units of language media, which is most typical for creation of expressive and stylistic functions inherent in achieving expression. In addition, the examples prove the existence of verbal expressiveness within the meaning of style, stylistic markedness.

Keywords: expressive syntax, expressiveness, partselyatsiya, repeat, ellipsis.

82.091: [821.161.2 Шевч.+821.133.1]

Олександр Боронь

ФРАНЦУЗЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «ХУДОЖНИК»

У статті розглядається художня семантика інтертекстуальних відсилань до творів французького письменства – історичних, авантюрно-пригодницьких романів та «літератури подорожей». З'ясовується, зокрема, питання, на підставі ознайомлення з якими саме романами А. Дюма склалася відома критична думка Шевченка про творчість французького романіста.

Ключові слова: лектура, історичний роман, пригодницький роман, «література подорожей», мотив подорожі, коментар.

В ознайомленні Тараса Шевченка з французьким письменством помітне місце посідає творчість Александра Дюма, до якої український поет назагал ставився доволі скептично. У повісті «Близнець», розмірковуючи над композиційними засадами свого твору, він зауважує: «Чтобы избежать оригинальности, которою так любят щегольнуть юные повествователи наших дней и которые, возлюбя всем сердцем и всем помышлением французские уродливые повествования, наперерыв подражают им и в простоте юного и уже отчасти растерзанного сердца верят, что они оригинальнее самого полубога А. Дюма (блаженны верующие, я же неверующий Фома), начну старыми словесы повествование мое тако» [17, с. 16]. Шевченко протиставляє свою